Олег ПРОЦІВ

ORCIDID: http://orcid.org/0000-0001-6692-7835
кандидат наук з державного управління,
докторант Львівського регіонального інституту
державного управління Національної академії
державного управління при Президентові України
вул. Василя Сухомлинського, 16, 79491,
Брюховичі, Львівська область, Україна
e-mail:oleg1965@meta.ua

Oleg PROTSIV

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0001-6692-7835
PhD of Public Administration
Doctoral student of LRIPA NAPA
under the President of Ukraine,
PhD in public administration,
16, Vasyl Sukhomlinsky str., 79491,
Bryukhovychi, Lviv region, Ukraine
e-mail:oleg1965@meta.ua

Релігійність мисливців Галичини середини XIX – початку XX століття

Християнська віра впливала на звичаєві норми поведінки населення Галичини, що в подальшому виливалось у правовому забезпеченні мисливства. Норми християнської моралі закладались у статутні вимоги багатьох громадських мисливських організацій. Досліджено трансформацію християнської моралі у галузі мисливства в Галичині.

Вплив християнської моралі мало домінуючий вплив на формування правового регулювання мисливського законодавства Галичини, де політичну верхівку формували особи польської національності, які практично всі були римо - католицького віросповідання. Дотримання як церковних вимог, так і вимог християнської моралі суперечило інтересам мисливців. З ідеологічних причин дана тема у національній науці не досліджувалась.

Дана проблематика широко висвітлювалась у періодичній пресі Австро-Угорської імперії, а саме: у журналах «Łowiec» («Мисливець»), який виходив у Львові як друкований орган Галицького мисливського товариства з 10 січня 1878 року, і в якому друкували публікації таких дослідників, як М.Павліковський,

С.Крогульський, В.Шабловскі, К.Матіас, Р. Балко, а також у журналах «Łowiec Polski» («Мисливець польський»), що виходив у Варшаві як орган цісарського товариства правильного полювання Польщі з 1899 року. Іншою джерельною базою є законодавство описуваного у праці періоду.

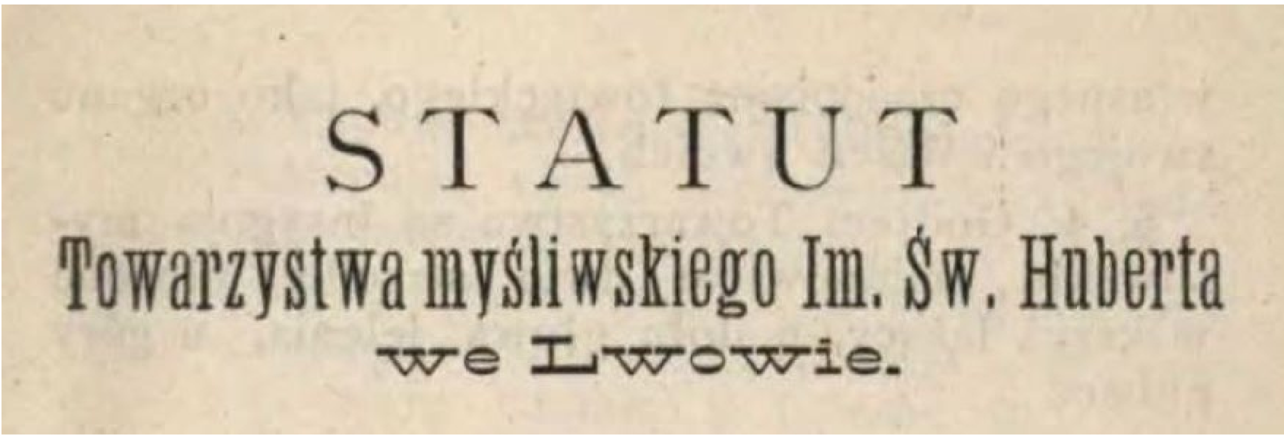
Метою даної роботи є висвітлення причинно-наслідкових зв'язків християнської моралі у її впливі на правове регулювання мисливського законодавства, мисливську культуру та традиції мисливців на території Галичини середини XIX - початку XX століття.

Мисливство, тісно пов'язане з природою, завжди було овіяне деяким ореолом таємничості та містики. Мисливські міфи беруть свій початок ще з Древньої Греції та Риму. Так, грецька Артеміда — богиня мисливства, лісів і гір мала храми священних тварин і місця полювання у гірській й лісистій Аркадії. Її жриці надягали ведмежі шкури й виконували культовий танець ведмедів, але улюбленою твариною Артеміди була лань. У Римі функції грецької богині переносились на Діану. Зрозуміло, що древні мисливці складали цим богиням щедрі пожертви і очікували їх покровительства на полюваннях.

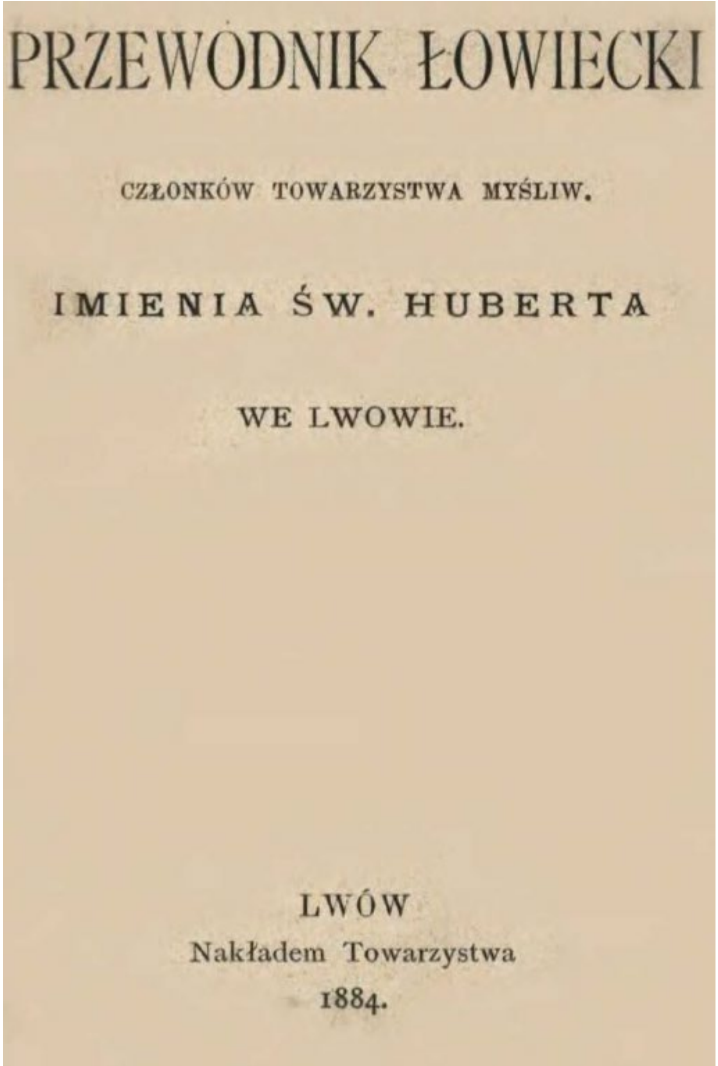
З утвердженням у Європі християнства мисливці обирають собі у покровителі християнського святого – Губерта, єпископа Льєжського, який у свій час займався мисливством. Стародавня легенда розповідає, як цей великий вельможа чи-то у Великодну п'ятницю, чи-то на саме Різдво 695 року, полюючи на оленя, побачив у нього між рогами хрест, а голос з неба застеріг азартного мисливця: «Губерте, якщо ти не навернешся до Господа і не будеш вести святе життя, ти швидко потрапиш у пекло». Незабаром Губерт відмовився від маєтку, прийняв духовний сан, став єпископом Маастріхтським, а згодом першим єпископом Льєжським. Після його смерті (30 травня 727 року) Губерта поховано у церкві Св. Петра у Льєжі. 3 листопада 743 року при розкритті склепу виявилось, що його тіло не піддалось розкладу, і відтоді цей день відзначають як день Святого Губерта [1, с. 419].

Опікою саме Святого Губерта користувалось багато мисливців та мисливських товариств Галичини. Відомо, що у 1876 році у Львові засновується

мисливське товариство ім. Святого Губерта [2, с. 50-54], у 1880 році воно нараховувало 25 членів, а статут товариства був затверджений Галицьким намісництвом 19 грудня 1879 року [3, с. 38]. Вже у 1886 році товариство нараховувало 90 осіб та орендувало для права полювання 70 тис. моргів лісу та 200 тис. моргів поля [4, с. 119]. Як відзначалось у статуті товариства, основним його завданням було згуртування мисливців довкола контролю за виконанням мисливського закону [5, с. 55].

STATUT
Towarzystwa myśliwskiego Im. Św. Huberta
we Lwowie.

Статут Львівського мисливського товариства Святого Губерта (1884 р.)

PRZEWODNIK ŁOWIECKI

CZŁONKÓW TOWARZYSTWA MYŚLIW.

IMIENIA ŚW. HUBERTA

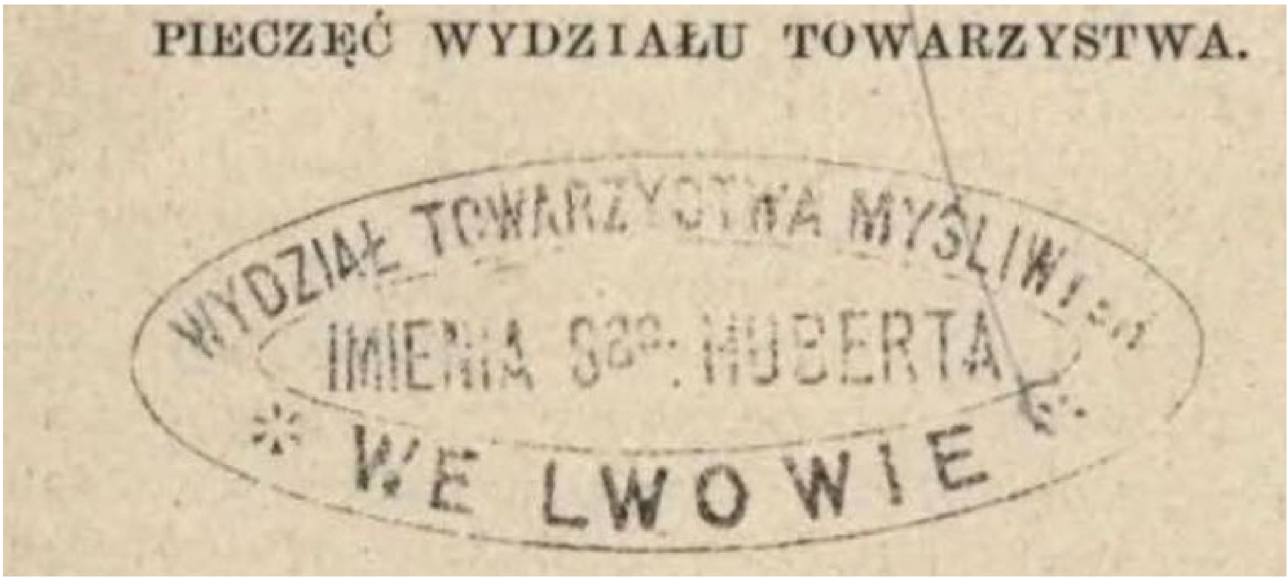
WE LWOWIE.

LWÓW
Nakładem Towarzystwa
1884.

Мисливський путівник Львівського мисливського товариства Святого Губерта (1884 р.)

Печатка Львівського мисливського товариства Святого Губерта

Печатка керівництва Львівського мисливського товариства Святого Губерта

Аналогічні за назвою товариства ім. Святого Губерта були у Жовкві (організоване у 1883 році) [6, с. 122], а також у Станіславові (сучасний Івано-Франківськ), офіс якого розташовувався на вул. Каземирівській, 30 [7, с. 56-57]. Також товариство під аналогічною назвою існувало до 1939 року у селі Ріпне (що в теперішньому Рожнятівському районі) [8, с. 114].

Крім вшанування свого покровителя у назві товариств, на території Галичини було багато сакральних споруд, присвячених святому Губерту, а саме: у селі Мілоцін біля Жешова князь Любомирський збудував церкву на честь святого Губерта в подяку за чудове зцілення після зустрічі з ведмедем [9, с. 139].

Звісно, що мисливці тодішньої столиці Галичини Львова не могли оминути нагоди не лише закласти товариство мисливців імені Святого Губерта, але й зробити щось більше. І тут трапилась нагода. У 1911 році освячується костел Святої Ельжбєти (Єлизавети), будівництво якого тривало з 1903 року, а перший камінь у фундамент храму був закладений Францом Йосифом І. Але при освячені храму внутрішнє оздоблення було повністю відсутнє. Тодішні мисливці вирішили використати дану обставину і прикласти свою енергію для вшанування свого патрона. Отож, на зборах Галицького мисливського товариства член товариства – доктор Йозеф Єкельський, піднімає питання про спорудження каплиці Святого Губерта у новозбодованому костелі. Дана пропозиція була одноголосно підтримана всіма учасниками зборів. За благословінням розпочатої роботи товариство звернулось до правлячого архієпископа – Юзефа Більчевського.

Для збору коштів на створення каплиці був відкритий спеціальний рахунок, а у журналі Ловець надруковане звернення до всіх мисливців Галичини про допомогу. «Нехай Ваша щедра рука, хоча б вдовиною лептою спричинеться до так дорогого кожному серцю мисливця святого Губерта і підтримає традицію наших батьків вшанування культу цього Святого. Нехай живуть в наших серцях не лише емоції, а й справи, якими ми засвідчуємо нашу віру» [10, с. 281]. Крім того, у журналі друкувалась інформація про збір коштів: за перші 2 тижні було зібрано 257 крон, а всього в списку подано 11 жертводавців. Найбільшу пожертву у сумі 100 крон зробили Владислав та Марія Соловій. При проведенні

полювання в селі Родатичі учасниками полювань зібрано 10 крон, а анонімом W.G. перераховано виграні у карти 6 крон [11, с. 12]. Вже на кінець 1912 року було було зібрано пожертв на суму 3880 крон. Проте цієї суми було недостатньо, щоб почати будову вівтаря святого Губерта. Організатори просили збирати гроші на вівтар під час полювань, нагадували про відновлення традиції, коли кошти збирались мисливцями між собою при порушенні правил полювання, наприклад, за вживання ненормативної лексики [12, с. 214].

Вибух Першої Світової війни відклав наміри щодо побудови каплиці. Слушна нагода випала вже після війни: на 1926 рік припадає п'ятидесятилітній ювілей з часу заснування Галицького мисливського товариства. До цієї події було вирішено завершити будівництво каплиці і вівтаря. Всього на їх спорудження було витрачено 18587 злотих, але на час святкування ювілею вся робота все ще не була завершена, а будівництво затягнулось до 1927 року .

Однак 16 червня 1926 році у костелі Святої Єлизавети літургією розпочалось святкування п'ятдесятилітнього ювілею Галицького мисливського товариства. Під час літургії відбулось посвячення ще недобудованої каплиці святого Губерта. На святкування прибули представники від органів державної влади, представлені радником Міністра сільського господарства Польщі – Юліаном Есмондом, воєвода Львівський, генерал Сікорський, Меравільгія та інша мисливська еліта.

Голова товариства відзначив, що всі з'їзди товариства розпочинались з прославлення Бога, і ця традиція збережеться і в подальшому [13, с. 133-135]. Чин посвячення каплиці виконав ксьондз Болеслав Твардовський, наголосивши у проповіді, що «католицька церква має багато святих у різних сферах – святих королів, святих вчених, святих рільників, святих слуг. У цьому великому переліку святих є й ім'я святого Губерта, яке особливо дороге для мисливців. Від найдавніших часів у всіх християнських країнах він об'єднує мисливців і вони до нього хиляться. У святого Губерта мисливці шукають опіки та допомоги під час тяжких полювань, у небезпеках, які супроводжують мисливське життя». Саме цим можна пояснити факт, що мисливське товариство пожертвувало вівтар

на честь святого Губерта, а також благало його, щоб він заступився за них перед Богом при кожній мисливській пригоді.

Святий Губерт, однак, є не лише патроном у мисливській діяльності та небезпеці. Легенда, яка подає його навернення, підказує нам ще одну глибоку думку. Після Божественного об’явлення Губерту на полюванні його життя кардинально змінилось. Він покаявся, покинув мирське життя, став священником і присвятив себе виключно Богові. Ця історія із життя майбутнього патрона мисливців вчить, як йти до правдивої цілі життя. А на думку архиєпископа, «нашою ціллю є Бог. Тому у нашій земній подорожі нам не можна відхилятись від Бога і від тієї дороги, що веде до Бога». Архиєпископ виразив подяку мисливцям та їх родинам за каплицю та вівтар та побажав, щоб Святий Губерт взяв їх під свою опіку у мисливських пригодах і залишався опікуном і охоронцем їх душі і тіла.

Про розуміння життєвих цілей мисливця свідчить їх велике зібрання у християнській святині і святкування ювілей Галицького мисливського товариства за християнськими традиціями. Більше того, будівництво вівтаря на честь святого Губерта є свідченням їх віри і прикладом для наступних поколінь.

Каплиця була розмальована художником Казимиром Сіхульським, професором промислової школи у Львові [14, с. 101]. Перед вівтарем був постелений гарний килим з емблемою Галицького мисливського товариства. Лисовицьке мисливське товариство пожертвувало для вівтаря стильні світильники [15, с. 88].

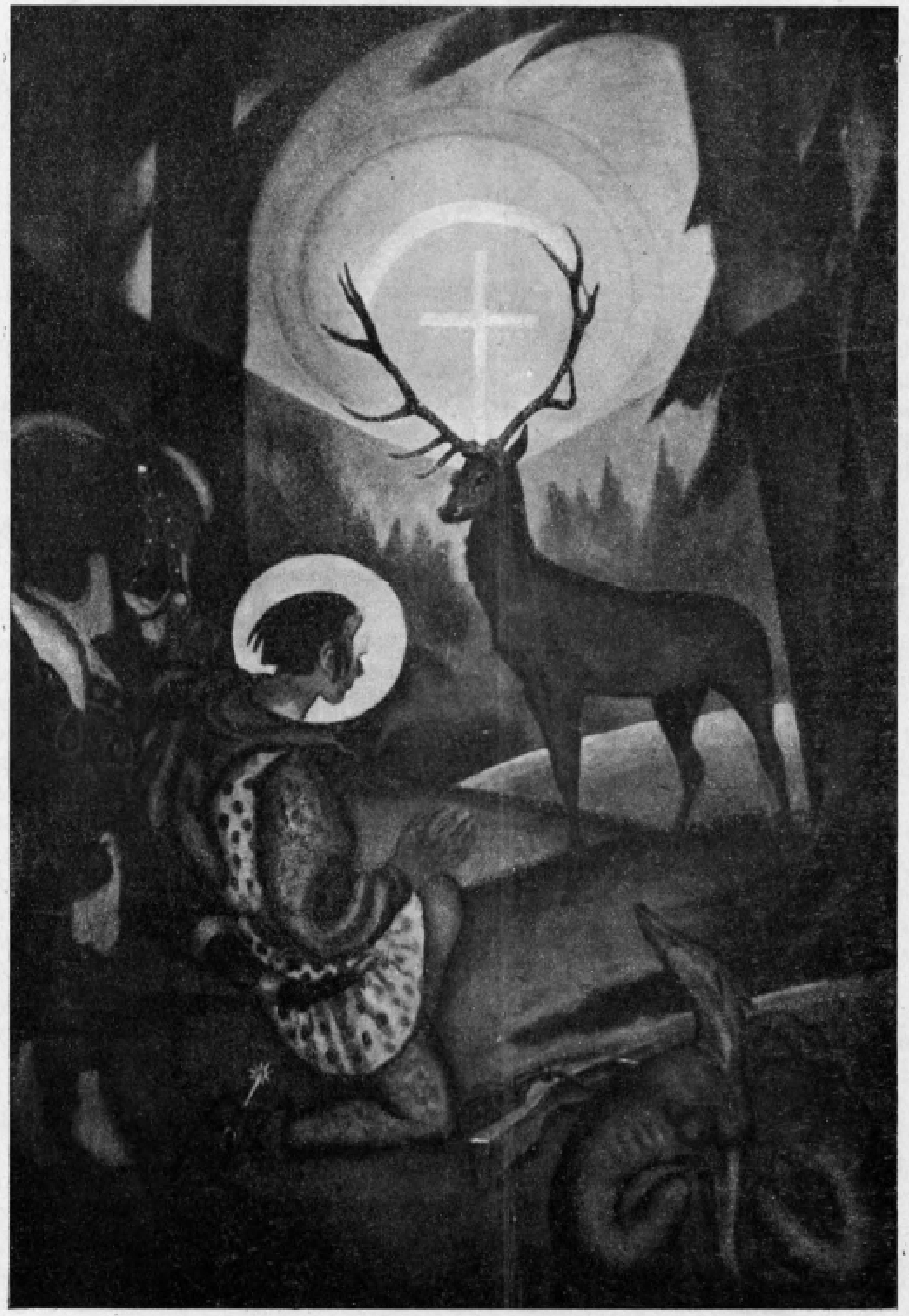
Але, як з’ясувалось пізніше (1935 рік), мисливська громада Львова мала проблеми з парафіянами костелу, які побажали, щоб вітраж Святого Губерта був прикритий іконою Діви Марії, так як у їхньому розумінні святий не може зображатись із зброєю в руках, добуваючи дичину. Це дуже обурило мисливців, які за власні кошти побудували каплицю, а особливо те, що місцевий священник нічого не робив, бо не хотів вступати у конфлікти із парафіянами. На думку голови Галицького мисливського товариства, така ситуація склалась через те, що парафіяни походили з нижчих прошарків суспільства і були малоосвіченими. Було подано відповідне звернення від Галицького мисливського товариства

архиєпископу, який пообіцяв дану ситуацію виправити на їхню користь [18, с. 112].

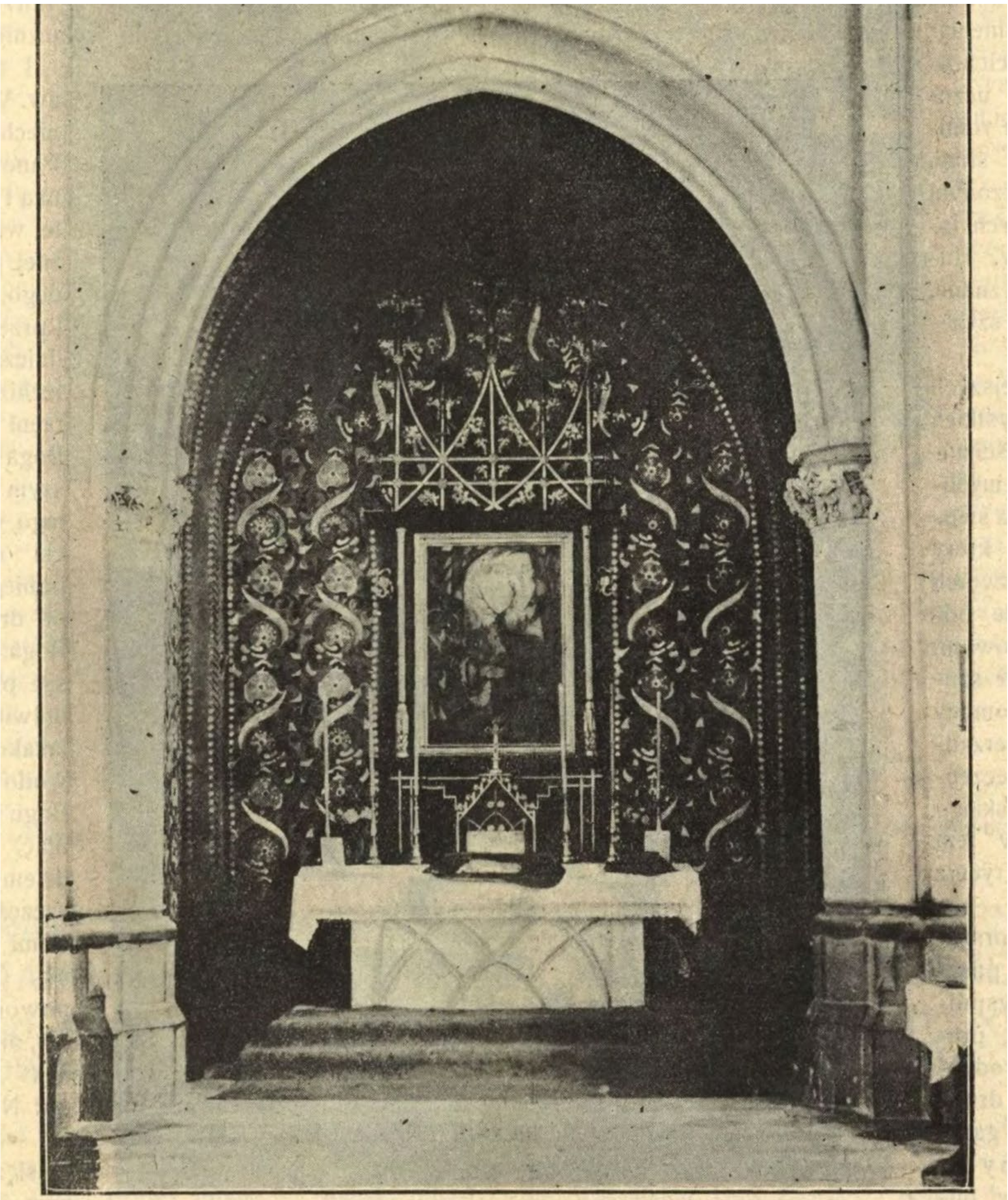
Ks. ARCYB. BOLESŁAW TWARDOWSKI PRZEMAWIA PO POŚWIĘCENIU KAPLICY

Єпископ Болеслав Твардовський під час посвячення збудованого вівтаря Святого Губерта [14].

OBRAZ ŚW. HUBERTA W OŁTARZU FUNDOWANYM PRZEZ M. T. Ł.
W KOŚCIELE ŚW. ELŻBIETY WE LWOWIE

Образ Святого Губерта, подарований Малопольським мисливським товариством, у вівтарі костелу Святої Єлизавети у Львові [20].

KAPLICA ŚW. HUBERTA
W KOŚCIELE ŚW. ELŻBIETY WE LWOWIE

Вівтар Святого Губерта в костелі Святої Єлизавети у Львові [14, с. 99].

Перед вівтарем Святого Губерта [14, с. 101].

Слід сказати, що християнська мораль мала домінуючий вплив і на формування правового регулювання мисливського законодавства Галичини, Австро-Угорської монархії, та країн Європи. Так, тогочасне мисливське законодавство Галичини відображало наступні вимоги християнської моралі: святкування неділь та релігійних свят, виконуючи вимоги четвертої заповіді

Божої – «Пам’ятай день святий святкувати: шість днів працюй і роби в них усі діла свої, а день сьомий — свято Господу Богу твоєму», і відповідно до Галицького Мисливського Закону 1897 року (стаття 41) не дозволялось полювати у неділю та великі релігійні свята [18, с. 27].

Проте, хоча за християнськими канонами (догматами) будь-яка робота у неділю і в християнські свята не дозволяється, але на практиці мисливці несхвально ставились до виконання цієї Божої заповіді і, лобіюючи свої інтереси домагались відміни статті 41. Мисливський закон 1897 року ще практично лише увійшов у дію, як 1 липня 1898 року керівництво Галицького мисливського товариства звернулось до Галицького сейму з петицією про потребу зміни Мисливського закону від 5 березня 1897 року. Товариство наголошувало на недоречності вимоги статті 41. Воно відзначало, що заборона полювання у неділю і свята повинна стосуватись лише полювання з нагінкою, і то лише під час ранішньої служби Божої. З ноткою лукавства зверталась увага на те, що ця норма не давала відповіді на питання, які свята і яких віросповідань слід вважати великими (єврейські, католицькі, євангелістські, православні) у такій багатонаціональній та багатоконфесійній країні. Крім того, прогалини у законодавстві не пояснювали, кому забороняється полювати: мисливцям, нагоничам чи власникам землі, на яких знаходяться мисливські угіддя [19, с. 85-88]. Мисливці аргументували свою позицію ще й тим, що вони своєю поведінкою на полюванні нікому не шкодять. Водночас вони погоджувались з тією нормою законодавства, що коли б мисливці відволікали місцеве населення для організації нагінок, то такий вид полювання потрібно було б заборонити [20, с. 52].

Аналогічну позицію зайняло мисливське товариство ім. Святого Губерта у Львові. 27 травня 1899 року на своєму засіданні члени товариства висловили незгоду з вимогами статті 41 Мисливського закону, яка забороняє полювання у неділі та свята [21, с. 127-129].

З розвитком суспільства у бік секуляризму змінювався і Мисливський закон. Зокрема, у наступному Мисливському законі, затвердженому розпорядженням Президента Речі Посполитої 3 грудня 1927 року, вимогу щодо

заборони полювання у неділі та свята було скасовано, проте не дозволялось полювати біля церкви під час відправлення літургії на визначеній відстані. Так, стаття 42 цього закону визначала, що «забороняється полювати у неділю під час служби Божої і святкових днів на відстані меншій як два кілометри від церкви». За невиконання вимог, які передбачали дотримання відстані від церкви, передбачався штраф у розмірі 50 злотих. Урочисті святами були зазначені у Розпорядженні президента Польщі від 15 листопада 1924 року [22, с. 40].

Аналогічні вимоги щодо заборони полювання у неділю були і в інших країнах. Слід сказати, що у Сполучених Штатах Америки штраф за цей вид порушення передбачав найменше покарання – 4 долари, тоді як за полювання без посвідчення мисливця передбачався штраф – 25 доларів, а за носіння зброї без відповідного дозволу – 20 доларів [23, с. 121].

Мисливський закон Данії, який вступив у дію 1 липня 1931 року, передбачав штраф у сумі 50 корон за полювання у неділю або свято. За найтяжчі порушення правил полювання передбачався штраф у сумі 200 корон [24, с. 32].

Як повідомляв журнал «Ловець Польський» у 1899 році, у Німеччині найвищим трибуналом було прийнято рішення, що полювання з нагінкою і хортами, а також будь-яке галасливе полювання не дозволяється під час відправи Святої Літургії. Але ця заборона не торкалась полювання у великих мисливських угіддях [25, с. 11].

Християнська мораль впливала на бережливе ставлення мисливців до природи та тварин. Так, у 1876 році у Галичині було організоване Галицьке товариство охорони тварин, в статуті якого було визначене завдання про охорону від переслідування та знищення всіх видів тварин, які перебували під захистом Галицьких законів та законів Австро-Угорської імперії [26, с. 657].

У діяльність мисливської охорони Галичини кінця XIX – початку XX століття чи республіки Польщі був закладений клерикальний принцип, який передбачав складання присяги мисливською охороною. Текст присяги був затверджений розпорядженням міністра сільського господарства від 21.02.1929 року за погодженням міністра внутрішніх справ. Починалась присяга словами:

«Присягаю Пану Всемогутньому Богу», а закінчувалась: «Так нехай мені Пан Бог допоможе» [27, с. 203-204]. Аналогічна за змістом типова присяга була затверджена для охоронців рибальства відповідно до закону, який регулював рибальство у Галичині від 28 червня 1883 року [28, с. 155-156].

По аналогії з полюванням законодавство Галичини накладало й певні обмеження на торгівлю дичиною у релігійні свята. На законодавчому рівні у Галичині норми щодо заборони продажу дичини у свята були прийняті у 1895 році. Так, Галицьке намісництво видало розпорядження від 30 квітня 1895 року L. 35.721 «Щодо врегулювання недільного відпочинку» для виконання закону Австрії від 16 січня 1895 року. Відповідно до пункту 3 у неділю дозволяли виготовляти продукцію з дичини лише до 10 години ранку, а також її реалізовувати. Слід зазначити, що пекарям дозволяли пекти хліб також лише до 10 години, але продавати – цілий день. Також було дозволено продаж упродовж всього святкового дня живих квітів, молока, а також працювати перукарям [29, с. 130-132]. На виконання Розпорядження Галицького намісництва магістрат Львова видав власне розпорядження, в якому деталізував вимоги. Зокрема, наймані робітники мали право на відпочинок у вихідні дні протягом не менше 24 годин, і вихідний мав розпочинатись у неділю не пізніше 6 години ранку. Виняток було зроблено лише для пекарів та кондитерів – до 10 години ранку. Продовжувати роботу їм, як виняток, дозволяли з 10 годин вечора [30, с. 10]. Це рішення проіснувало лише два роки. Наступне рішення Галицького намісництва від 22 квітня 1897 року L. 25.561 відміняло попереднє рішення, відповідно до нових норм на одну годину було продовжено можливість виробляти і торгувати дичиною з (10.00 до 11.00 ранку), а виробникам, які виробляли ковбаси, дозволяли торгувати ще й у неділю ввечері (з 18.00 до 21.00) [31, с. 104-105].

У місті Краків обмеження реалізації дичини до 10 години ранку були введені з 1885 року відповідно до Розпорядження магістрату L. 19197 [32, с. 2], та підтверджене наступним Розпорядженням магістрату L. 22.600. (1895 р.). Більш ліберальним було законодавство по відношенню до торгівців свійським м’ясом, яким дозволяли реалізовувати його з 15.00 до 18.00, а продаж квітів дозволяли взагалі без обмежень [33, с. 31]. З 1905 року продаж дичини був

продовжений на одну годину – до 11години ранку [34, с. 103], [35, с. 103]. Виключно для міста Кракова було прийнято рішення Галицького намісництва від 23 січня 1908 року L. 140/30 A/23, що стосувалось виключно м'ясників міста Кракова. У цьому Розпорядженні також дозволяли у неділю продавати вироби з дичини до 11 години ранку з 31 серпня по 1 червня. Але у період з 1 червня до 31 серпня продаж дичини здійснювався лише до 9 години ранку [36, с. 25-26]. Обмеження на торгівлю дичиною у Львові існувало й у міжвоєнний період. Відповідно до Розпорядження Львівського старости «Щодо графіку роботи їдалень, торгових закладів та деяких промислових підприємств Львова» від 9 січня 1934 року у будні дні рибою та дичиною у Львові дозволяли торгувати з 7.00 до 19.00, а у передсвяткові дні та суботи – з 8.00 до 20.00 [37, с. 326-330].

Висновок

Після «визвольного» вересня 1939 року на території Галичини про вплив християнської моралі на мисливство не йшлось. Атеїстичний режим, декларуючи принцип відокремлення церкви від держави, зробив все, щоб не тільки мисливці, але й населення взагалі забуло про існування Бога.

На сучасному етапі в Україні принцип відокремлення церкви від держави присутній. Саме тому на даний час у національному мисливському законодавстві відсутні норми, які б окремо врегульовували проведення полювання під час релігійних свят. Крім того, при прийнятті на роботу єгерів відсутні будь-яка присяга та вимоги щодо їх моральності чи попередніх конфліктів із законом.

Статути сучасних мисливських товариств не містять зобов'язуючих вимог щодо етики поведінки на полюванні, правил поведінки, які б спирались на християнські норми. Кожному мисливцю дається свобода вибору – чинити на полюванні згідно із своїми внутрішніми моральними та світоглядними переконаннями.

1. Жития византийских святых. СПб.: Corvus, Terra Fantastica, РоссКо. 1995. – С. 419
2. Krogulski S. Szkic dziejów łowiectwa w Polsce / Seweryn Krogulski // Łowiec. – 1916. - № 7-8. – S.50-54.
3. Towarzystwo myśliwych im. Św. Huberta we Lwowie //Łowiec. – 1880. – № 3. – S. 38.
4. Kronika//Łowiec. – 1886. - № 7. – S.119.
5. Przewodnik łowiecki członków towarzystwa myśliw. imienia św. Huberta we Lwowie. – Lwów, 1884. – S. 55
6. Kalędarz myśliwski i rybacki na rok 1888. – Lwów: Galicyjskie towarzystwo łowieckie, 1888. – S.122.
7. Spis członków i delegatów Galicyjskiego towarzystwa łowieckiego wedle powiatów. – Lwów: polonia, 1914. – S. 56-57
8. Sprawozdanie łowieckie//Łowiec. – 1938. – № 11-12. – S. 114
9. Krogulski S. Pół wieku: zarys działalności małopolskiego towarzystwa łowieckiego 1876-1926. – Lwów: Nakładem małopolskiego towarzystwa łowieckiego, 1929. – S. 139.
10. Odezwa//Łowiec. – 1911. - № 24. – S.281.
11. Sprawy towarzystwa//Łowiec. – 1912. - № 1. – S.12.
12. Krogulski S. Ołtarz św. Huberta//Łowiec. – 1912. - № 18. – S.214.
13. Krogulski S. Pół wieku//Łowiec . – 1929. – № 9. – S.133-135.
14. Poświencenie kaplicy św. Huberta w kościele św. Elżbiety//Łowiec. – 1926. – № 7-8. – S. 101.
15. Sander A. W dziesięć lat póżniej / Alfred Sander //Łowiec. – 1936. – № 6. – S. 88.
16. Sprawozdanie z obrad XXIV Zjazdu członków Małopolskiego Towarzystwa Łowieckiego we Lwowie odbytego dnia 30 maja 1935 //Łowiec. – 1935. – № 10. – S. 112.
17. Foto // Łowiec – 1926. – Wydanie jubileuszowe

18. Nowa ustawa łowiecka dla Galicyi i W. Ks. Krakowskiego. – Kraków: Wisła, 1898. – S.27
19. Nasza petycya//Łowiec . – 1899. – № 8. – S.85-88.
20. Krogulski S. Pół wieku: zarys działalności małopolskiego towarzystwa łowieckiego 1876-1926. – Lwów: Nakładem małopolskiego towarzystwa łowieckiego, 1929. – S.52.
21. Towarzystwo myśliwskie im. Św. Huberta we Lwowie//Łowiec – 1899. – №11. – S.127-129.
22. Pawlikowski M.K. Prawo łowieckie: komentarz dla województw wschodnich z dołączeniem rozporządzeń wykonawczych i kalędarza myśliwskiego. – Wilno: Nakładem policyjnego klubu sportowego, 1929. – S.40.
23. Kronika//Łowiec. – 1904. - № 10. – S.121.
24. Szablowski W. O prawie łowieckim w Danji i Finlandji//Łowiec Polski – 1932. – № 2. – S.32.
25. Drobiazgi myśliwskie //Łowiec Polski – 1899. – № 15 . – S.11.
26. Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim księstwem Krakowskiem na rok 1892. – Lwów: Nakładem c.k. Namiesnictwa z dr. W.Łorińskiego, 1892. – S.657.
27. Kalendarz myśliwski na 1934 rok. – Warszawa: Polski związek Stowarzyszeń łowieckich, 1934. – S. 203-204.
28. Ustawa z dnia 19.listopada 1882 o niektórych środkach ku podniesieniu rybactwa na wodach śródkrajowych//Łowiec. – 1883. – № 10. – S.155-156.
29. Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Księstwem Krakowskiem. – Lwów, 1895. – S. 130 -132.
30. Spozynek niedzielny i świanteczny // Gazeta lwowska. – 1895. – № 118. – 23 maja. – S.10.
31. Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Księstwem Krakowskiem. – Lwów, 1897. – S. 104 -105.
32. Obwieszczenie. L. 19197. // Dziennik pozporządzeń dla stoł. król. Miasta Krakowa. – 1885. – № 17 – S.2.

33. Obwieszczenie. L. 22.600. // Dziennik pozporządzeń dla stoł. król. Miasta Krakowa. – 1895. – № 5 (30. maja). – S.31.
34. Obwieszczenie. L. 104400. // Dziennik pozporządzeń dla stoł. król. Miasta Krakowa. – 1905. – № 11 (10. listopada). – S. 103.
35. Obwieszczenie o uregulowaniu spoczynku niedzielnego w przemyśle rzeźnickim, masarskim i wyrobu kiełbas L. 140/30, A/23. // Dziennik pozporządzeń dla stoł. król. Miasta Krakowa. – 1908. – № 2 (10. lutego). – S. 103.
36. Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Księstwem Krakowskiem. – Lwów, 1908. – S.25 -26.
37. Zarządzenie Starosty grodzkiego lwowskiego z dnia 9. Stycznia 1934 r. o godzinach otwarcia i zamykania jadłodajń, oraz o godzinach handlu i godzinach otwarcia zakładów handlowych i niektórych przemysłowych w mieście Lwowie. //Lwowski dziennik wojewódzki. – 1934. – № 2. – 31 stycznia. – S.326- 330.

Проців О. Р. Релігійність мисливців Галичини середини XIX – початку XX століття // Історія релігій в Україні: актуальні питання / за заг. ред. О. Киричук, І. Орлевич, М. Омельчук; Львівський музей історії релігії; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН Українии. Львів: "Логос", 2020. – С. 29-37.